

РОЗДІЛ 1 ДОШКІЛЬНА ПЕДАГОГІКА

УДК 378:37.011.3-051:373.2:376

DOI <https://doi.org/10.32782/apv/2022.2.1>

Ірина БЕЙ

доктор філософії, викладач, Івано-Франківський фаховий коледж Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, вул. Шевченка, 82, м. Івано-Франківськ, Україна, 76018

ORCID: 0000-0002-9308-3305

Бібліографічний опис статті: Бей, І. (2022). Формування готовності майбутніх вихователів ЗДО до навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 2, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.2.1>

ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ЗДО ДО НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ

У статті висвітлено основні тенденції процесу формування готовності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами. На основі застосування теоретичних та емпіричних методів дослідження визначено основні напрями фахової підготовки студентів до роботи з такими дітьми.

Констатовано факт позитивних зрушень в системі сучасної педагогіки щодо роботи з дітьми з особливостями індивідуального розвитку; окреслено низку суперечностей, вирішення яких сприятиме виконанню завдань інклюзивної освіти. Результати аналізу наукових джерел засвідчили факт існування труднощів, яких відчуває сучасна інклюзивна освіта: відсутність у педагогів належної мотивації до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, методологічна та психологічна неготовність до викладання дисциплін для цієї категорії дітей.

Узагальнено позиції вчених та практиків щодо напрямів удосконалення інклюзивної освіти, при цьому стверджується, що підготовка вихователя до роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби, має бути багатогранною і багатоаспектною. Визначено дисципліни, на яких має ґрунтуватися процес підготовки майбутніх вихователів до професійної діяльності: педагогіка, психологія, методика навчання, дефектологія тощо.

Представлено дискусію вчених щодо тлумачення поняття «готовність майбутніх вихователів ЗДО до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами», обґрунтовано авторську позицію щодо визначення означеного феномена. Окреслено компоненти готовності майбутнього педагога до навчання та виховання дітей з особливими освітніми проблемами: теоретичний, практичний та особистісний. Запропоновано перспективні напрями вдосконалення процесу підготовки майбутніх вихователів до навчання і виховання дітей з особливими освітніми проблемами. Окреслено перспективи подальших наукових досліджень з означеної проблеми.

Ключові слова: готовність до фахової діяльності, майбутні вихователі, інклюзивна освіта, спеціальна педагогіка, діти з особливими освітніми проблемами.

Iryna BEI

Doctor of Philosophy, Lecturer, Ivano-Frankivsk Professional College of the Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Shevchenko str., 82, Ivano-Frankivsk, Ukraine, 76018

ORCID: 0000-0002-9308-3305

To cite this article: Bei, I. (2022). Formuvannia hotovnosti maibutnikh vykhovateliv ZDO do navchannia i vykhovannia ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy. [Forming future childcarers' readiness to teach and bring up children with exceptional educational needs]. *Acta Paedagogica Volyniensis*, 2, doi: <https://doi.org/10.32782/apv/2022.2.1>

FORMING FUTURE CHILDCARERS' READINESS TO TEACH AND BRING UP CHILDREN WITH EXCEPTIONAL EDUCATIONAL NEEDS

The article highlights main tendencies of the process of forming future childcarers' readiness to teach and bring up children with exceptional educational needs. On the basis of use of theoretical and empirical research methods it is defined principle directions of students' professional training to work with such children.

There has been stated the fact of improvements in the system of modern pedagogy concerning work with children with individual development; it is also emphasized a number of contradictions the solution of which will contribute to accomplishing tasks of inclusive education. The results of analysis of scientific sources have confirmed the fact of existence of some difficulties experienced by modern inclusive education: lack of lecturers' proper motivation to work with children with exceptional educational needs, methodological and psychological unwillingness to teach disciplines for this category of children.

The positions of scientists and practitioners on the directions of improving inclusive education are summarized, and it is affirmed that the training of a childcarer for work with children with exceptional educational needs should be multisided and multifaceted. The disciplines on which the process of training of future childcarers for professional activity should be based are defined: pedagogy, psychology, teaching methods, defectology, etc.

The discussion of scientists concerning interpretation of the notion «future childcarers' readiness to work with children with exceptional educational needs» is presented, the author's position about definition of this phenomenon is substantiated. The components of future teacher's readiness to teach and bring up children with exceptional educational needs are outlined: theoretical, practical and personal. Perspective directions of improvement of the process of training future childcarers for education and upbringing of children with exceptional educational needs are offered.

Key words: *readiness for professional activity, future childcarers, inclusive education, special pedagogy, children with exceptional educational needs.*

Актуальність проблеми. На сучасному етапі розвитку педагогічної думки гостро постає питання забезпечення закладів дошкільної освіти професійними кадрами, здатними ефективно вирішувати освітні завдання. Аналіз теорії та практики з порушеної проблеми засвідчує, що кількість дітей з особливими освітніми потребами у ЗДО з кожним роком збільшується. Це зумовлюється низкою факторів суб'єктивного та об'єктивного характеру, серед яких певне місце посідають соціальні та екологічні проблеми.

Право дітей з особливими освітніми потребами на рівний доступ до якісного навчання закріплене низкою державних законодавчих актів: Конституцією України; Законами України «Про освіту», «Про охорону дитинства»; Концепцією загальнодержавної цільової соціальної програми «Здорова нація»; Концепцією розвитку інклюзивної освіти тощо. Відповідно, упровадження інклюзивного навчання у вітчизняну систему освіти, зокрема дошкільну, є вимогою сучасного демократичного суспільства та забезпечує справедливе право на освіту дітям з особливими освітніми потребами.

Позитивними зрушеннями в системі сучасної педагогіки є те, що дитина з особливими освітніми потребами у вітчизняному суспільстві розглядається як особистість, яка має ті самі права, що й інші члени спільноти, але через особливості індивідуального розвитку

та інші чинники потребує особливих освітніх послуг.

Аналіз наукової літератури та практичного досвіду з порушеної проблеми, дослідження тенденцій розвитку сучасної освіти дали змогу виокремити низку суперечностей між:

– нагальною соціальною потребою впровадження в освітній процес закладів вищої освіти спеціальної педагогіки і недостатнім рівнем підготовки майбутніх вихователів ЗДО до її реалізації;

– значною кількістю дітей, які потребують спеціальної освіти, та низьким рівнем діагностико-прогностичних технологій в системі професійної підготовки вихователів для закладів дошкільної освіти;

– реальними здобутками передового педагогічного досвіду з організації спеціальної освіти і слабким впровадженням його ідей в освітній процес педагогічних закладів вищої освіти.

Вважаємо, що розв'язання означених суперечностей сприятиме вирішенню завдань, які висуває світове та вітчизняне суспільство до організації доступної освіти для всіх громадян демократичної держави.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Дослідження означеної проблеми у зарубіжних та вітчизняних наукових доробках засвідчило, що вона була предметом особливої уваги значної кількості вчених. Зокрема, питання навчання дітей з особливими освітніми потребами та

їхньої інтеграції в освітнє середовище досліджувалися В. Бондарем, В. Ляшенко, О. Савченко та ін. Учені стверджували, що інклюзивна освіта для дітей з порушеннями розвитку за окремими параметрами має бути адекватною тій, яку отримують діти без порушень.

Організація роботи в спеціальних закладах освіти, впровадження методик ранньої діагностики психічного розвитку дітей була предметом дослідження Л. Виготського, А. Запорожця, Г. Костюка та ін. Зазначені науковці обґрунтували методологічні положення теорії особливого розвитку психічних процесів у дітей різних вікових категорій, запропонували механізми формування соціальної та комунікативної активності дітей з психофізичними порушеннями.

Заслуговує на увагу те, що в сучасній педагогічній науці особлива увага спрямовується на вирішення проблем підготовки фахівців до роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби. Зокрема, питання професійної підготовки педагогів для роботи в умовах інклюзивної освіти досліджували М. Євтух, І. Зязюн, В. Лозова та інші. Готовність фахівців до навчання та виховання дітей з особливими можливостями здоров'я вивчали такі зарубіжні науковці як Ph. Jones, E.-H. Mattson, D. Rodrigues, які стверджували, що важливим компонентом підготовки педагогів до означеної діяльності є обмін досвідом з колегами.

У своєму дослідженні враховуємо позиції перелічених учених, акцентуючи увагу на компетентнісному підході підготовки вихователів в закладах вищої освіти до професійної діяльності.

Результати теоретичного аналізу психолого-педагогічних та соціально орієнтованих джерел з означеної проблеми засвідчили факт важливості впровадження інклюзивного навчання у вітчизняний освітній простір та підтвердили необхідність оптимізації шляхів фахової підготовки педагогів до навчання і виховання дітей з особливими освітніми проблемами.

Мета дослідження полягає у висвітленні основних тенденцій процесу формування готовності майбутніх вихователів ЗДО до навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначено вище, питання готовності майбутніх вихователів ЗДО до фахової діяльності було

предметом дослідження значної кількості зарубіжних та вітчизняних учених. Особливе місце у цих наукових розвідках посіли проблеми підготовки фахівців, які здатні розв'язувати складні задачі спеціальної освіти з метою навчання і виховання дітей з особливими освітніми потребами різних вікових груп.

У Законі України «Про освіту» поняття «дитина з особливими освітніми потребами» визначається як «особа, яка потребує додаткової постійної чи тимчасової підтримки в освітньому процесі з метою забезпечення її права на освіту». Інклюзивне навчання тлумачиться як система освітніх послуг, гарантованих державою, що базується на принципах недискримінації, врахування багатоманітності людини, ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників (Law of Ukraine «On Education», 2017). Тобто до цієї категорії можуть бути віднесені особи, які здобувають спеціалізовану освіту або планують екстерном опанувати зміст навчальних предметів; учні з інвалідністю; діти-біженці тощо. Таким чином, поняття «діти з особливими освітніми потребами» стосується тих дітей, чії освітні потреби виходять за межі загальноприйнятої норми.

Теоретичний аналіз наукової літератури з порушеної проблеми засвідчив значимість та важливість впровадження інклюзії в освітній вітчизняний простір та підтвердив факт підвищеної уваги науковців до пошуку шляхів оптимізації цього процесу.

Однак слід зазначити, що проблеми інклюзивної освіти в Україні зазнають певних труднощів.

Так, С. Альохіна зазначає, що сучасний стан підготовки фахівців і спеціалістів в Україні для роботи в інклюзивному освітньому середовищі не задовольняє суспільних потреб, а її якість, незважаючи на велетенську працю вчителів та вихователів, іноді не витримує критики. Окрім цього, як зазначає дослідниця, існує методологічна та психологічна неготовність педагогічних працівників до викладання дисциплін для дітей, які мають певні обмеження (Alokhina, 2011).

У свою чергу, Н. Агаркова справедливо констатує «оскільки традиційної загальнопедагогічної підготовки фахівців для ефективної роботи з дітьми з особливими освітніми потребами недостатньо, у більшості педагогів відсутня мотивація до роботи з даною категорією

дітей, є страх, бажання unikнути такої роботи». Як наслідок, це призводить до неоднозначного ставлення з боку батьків і педагогів до втілення ідеї інклюзивного навчання.

Погоджуємося з думкою вченої про те, що інклюзивна освіта має бути спрямована не на ліквідацію сформованої системи спеціальної (корекційної) освіти, а на з'єднання, взаємопроникнення та взаємовідповідальність слабо пов'язаних між собою систем загальної та спеціальної освіти (Aharkova, 2019, pp. 70-79).

Заслуговує на увагу аналіз труднощів інклюзивного навчання, зроблений Н. Ашиток в історичному аспекті на основі порівняння зарубіжного та вітчизняного досвіду. Вчена зазначає, що впровадження інклюзивної освіти при збереженні загальної та спеціальної ускладнюється низкою поки що нерозв'язаних проблем. Однією із основних дослідниця вважає недостатню готовність закладів вищої освіти до підготовки фахівців, необхідних для роботи в умовах інклюзії (Ashytok, 2015, pp. 4-11).

Узагальнюючи позиції вчених та практиків щодо напрямів вдосконалення інклюзивної освіти, зазначимо, що підготовка вихователя до роботи з дітьми, які мають особливі освітні потреби, має бути багатогранною і багатоаспектною. Вона має ґрунтуватися на сучасній системі знань із загальної педагогіки, психології та методик навчання, з урахуванням медичних (психопатологія, невропатологія) і дефектологічних знань (корекційна педагогіка, спеціальна психологія, спеціальні методики). Важливими у цьому аспекті мають бути знання психологічних особливостей вікового й особистісного розвитку дітей в умовах інклюзивного освітнього середовища.

Результати аналізу наукової літератури засвідчують наявність значної кількості визначень поняття «готовність». Його розглядають як результат спеціальної підготовки, наслідок певної діяльності; як передумову ефективної фахової діяльності, що виконує регуляційну функцію; як інтегроване особистісне утворення, що забезпечує необхідні внутрішні умови для успішного здійснення діяльності; як якісну характеристику особистості педагога, орієнтованого на виконання певного виду роботи тощо. У своєму дослідженні враховуємо перелічені тлумачення, акцентуючи увагу на інтегративному характері означеного поняття.

Щодо поняття «готовність майбутніх вихователів ЗДО до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами» зазначимо, що воно також розглядається дослідниками неоднозначно.

Нам імпонує визначення Л. Зданевич, Т. Цегельник, які готовність до професійної діяльності в умовах інклюзії розглядають як «стійку характеристику особистості, синтез її властивостей і психічний стан, що перетворюється у стійку якість особистості у процесі діяльності» (Zdanevych, Tsehelnik, 2020, pp. 160-163).

Натомість О. Кас'яненко готовність майбутніх вихователів до роботи з дітьми дошкільного віку в умовах інклюзії розуміє як інтегративне особистісне утворення, що обумовлене здатністю майбутніх вихователів здійснювати професійні функції в процесі інклюзивної освіти, ураховуючи різні освітні потреби дітей і забезпечуючи залучення дитини з обмеженими можливостями здоров'я в середовище ЗДО та створення умов для її розвитку та саморозвитку (Kasianenko, 2018).

Зі свого боку, К. Гудзь тлумачить готовність педагога як індивідуальний підхід до кожної особистості; здатність до моделювання уроків; використання варіативності у процесі навчання; уміння приєднати дітей із різними типами порушень до діяльності на уроці та вдовольнити власну педагогічну діяльність (Hudz, 2018, pp. 128-133).

У даному контексті заслуговує на увагу позиція О. Будник, яка стверджує, що важливими завданнями підготовки майбутніх фахівців є: сформувати у студентів цілісне уявлення про сутність і головні завдання інклюзивної освіти; розвинути навички здійснення індивідуального підходу в навчанні і вихованні дітей з особливими потребами; забезпечити опанування методами міжособистісної взаємодії з батьками дітей з особливими потребами, сформувати навички диференційованого викладання та оцінювання в умовах інклюзивного навчання (Budnyk, 2015).

Досліджуючи особливості професійно-особистісної підготовки педагога до роботи з дітьми з особливостями психофізичного розвитку, І. Садова виділяє умови, які сприятимуть її ефективності: рефлексія вчителя та внутрішня мотивація до здійснення інклюзив-

ної освіти; орієнтація на особистісну індивідуальність кожного вихованця, забезпечення диференційного та творчого підходу; інформаційне забезпечення підготовки педагога тощо (Sadova, 2015, pp. 313-318).

Узагальнюючи позиції учених щодо порушеної проблеми та враховуючи результати власних практичних спостережень, зазначимо, що вихователі під час організації інклюзивного навчання з дітьми, які мають особливі освітні потреби, мають володіти методикою діагностики їхніх можливостей і потреб, уміти надавати їм кваліфіковану оцінку та розробляти на цій основі індивідуальні освітні програми, відмовляючись від колективних методів. Задля цього майбутні фахівці мають оволодіти глибокими знаннями з усіх перелічених вище дисциплін, а професійна компетентність вихователів ЗДО має формуватися на основі активної життєвої позиції, здатності до емпатії, готовності до безперервної освіти тощо.

Вчені та практики стверджують, що в інклюзивному підході закладені можливості змінювати освітню ситуацію, створювати нові форми і способи організації освітнього процесу з урахуванням індивідуальних відмінностей дітей. При цьому, як справедливо зазначає Л. Ковригіна, «у процесі формування психологічної та професійної готовності вчителя до професійної діяльності з дітьми з особливими освітніми потребами значну роль відіграють: позитивний емоційний настрій у вчителів, визначення вмотивованості, елементи заохочення, надання та використання допомоги, підтримка адміністрації закладу, прагнення до творчості» (Kovrihina, 2017, pp. 10-16).

Це мають бути педагоги, які здатні приймати нову систему цінностей, творчо реалізовувати інноваційні технології навчання, уміти розв'язувати проблеми соціалізації дітей з особливими освітніми потребами, володіти методами психолого-педагогічної діагностики, прагнути до значних результатів у фаховій діяльності, розуміти специфіку освітніх програм та володіти методиками їхньої реалізації в освітньому процесі.

Погоджуємося з твердженням О. Кас'яненко про те, що важливою умовою досягнення професіоналізму є формування «інклюзивної» готовності вихователя, що забезпечить йому можливість ефективно здійснювати свою

професійну діяльність в умовах спільного навчання дітей з особливими освітніми потребами з їхніми однолітками, які мають звичайні типові характеристики (Kasianenko, 2018).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Таким чином, результати аналізу наукових джерел та дослідження практичної діяльності вихователів ЗДО дали можливість визначити компоненти готовності майбутнього вихователя до навчання та виховання дітей з особливими освітніми проблемами. До них відносимо: теоретичний (система знань та уявлень про особливості психофізичного розвитку та побудову на цій основі освітнього процесу), практичний (методи, форми та засоби реалізації професійно-педагогічних знань в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами, а також формування у майбутніх вихователів та вчителів відповідних професійних компетенцій) та особистісний (сукупність стійких мотивів, визнання кожної дитини вищою цінністю, суб'єктом освітньої діяльності, формування внутрішньої готовності до позитивного сприйняття «особливих дітей»).

Розв'язання проблем підготовки фахівців до роботи з дітьми з особливими освітніми проблемами залежить від взаємопов'язаних факторів, до яких відносимо:

- доцільність перегляду змісту і методів підготовки педагогів до роботи в інклюзивних закладах на основі врахування індивідуальних потреб дітей залежно від віку, характеру, ступеня порушення, якостей особистості;
- необхідність вдосконалення рівня викладання в ЗВО, який має відзначатися високим професіоналізмом та індивідуальним підходом до кожного студента на засадах використання інноваційної методики навчання;
- долучення студентів до практичної діяльності в рамках інклюзивної освіти; налагодження тісної взаємодії викладачів закладів вищої освіти з інклюзивними освітніми закладами;
- залучення студентів до проведення наукових досліджень з порушеної проблеми.

Подальше дослідження означеної проблеми вбачаємо у здійсненні наукових розвідок з проблем підготовки майбутніх вихователів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами засобами інноваційних освітніх технологій з урахуванням послідовності дошкільної та початкової освіти.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Агаркова Н. Підготовка майбутніх вихователів та вчителів початкових класів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, *Social Work and Education*, Vol. 6, No. 1. 2019. pp. 70-79. DOI:10.25128/2520-6230.19.1.7
2. Альохіна С. Інклюзивна освіта в Україні : здобутки, проблеми та перспективи: резюме аналітичного звіту за результатами комплексного дослідження [Електронний ресурс]: Київ, 2011, 36 с. <http://www.twirpx.com/file/974948>.
3. Ашиток Надія. Проблеми інклюзивної освіти в Україні. *Людознавчі студії*. Серія «педагогіка». Випуск 1/33. 2015. С. 4-11.
4. Будник О. Інклюзивна освіта: навч. посібник (для студ. спец. «Початкова освіта») [Електронний ресурс]: Івано-Франківськ : ПП Бойчук А. Б., 2015. 152 с. <http://194.44.152.155/elib/local/2292.pdf>.
5. Закон України «Про освіту», 2017.
6. Гудзь К. Готовність педагога до роботи в умовах інклюзивної освіти ЗНЗ. *Педагогічний часопис Волині*. № 1 (8). 2018. С. 128-133.
7. Зданевич Л., Цегельник Т. Підготовка майбутніх вихователів до формування позитивних міжособистісних взаємин та навичок спілкування дітей дошкільного віку з особливими освітніми потребами. *Освітні обрії* № 1 (50), 2020. С. 160-163.
8. Кас'яненко О. М. Формування готовності майбутніх вихователів до роботи з дітьми дошкільного віку в умовах інклюзії. (Дис. канд. пед. наук). Тернопіль. 2018.
9. Коврігіна Л. М. Формування готовності вчителя до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. *Освіта та розвиток обдарованої особистості* № 11 (66). 2017 С. 10-16.
10. Садова І. Особливості підготовки майбутніх вихователів до навчання дітей з особливими потребами в умовах інклюзивної освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Вип. 14, 2015. С. 313-318.

REFERENCES:

1. Aharkova N. (2019). Pidhotovka maibutnikh vykhovateliv ta vchyteliv pochatkovykh klasiv do roboty z ditmy z osoblyvymy osvitynymy potrebamy [Training future childcarers and primary school teachers to work with children with exceptional educational needs]. *Social Work and Education*, Vol. 6, No. 1. 2019. pp. 70-79. DOI:10.25128/2520-6230.19.1.7 (in Ukrainian)
2. Alohina S. Inkliuzivna osvita v Ukraini : zdotky, problemy ta perspektyvy: reziume analitychnoho zvituzha rezultatamy kompleksnoho doslidzhennia [Elektronnyi resurs]: [Inclusive education in Ukraine: achievements, problems and prospects: summary of analytical report on the results of the comprehensive research] <http://www.twirpx.com/file/974948>. (in Ukrainian)
3. Ashytok Nadiia. (2015). Problemy inkliuzivnoi osvity v Ukraini [Problems of inclusive education in Ukraine]. *Liudynoznavchi studii*. Serii «pedahohika». Vypusk 1/33. pp. 4-11. (in Ukrainian)
4. Budnyk O. (2015). Inkliuzivna osvita: navch. posibnyk (dlia stud. spets. «Pochatkova osvita») [Elektronnyi resurs]: [Inclusive education: training manual (for students of specialty «Primary education»)]. Ivano-Frankivsk : PP Boichuk A. B., 2015. 152 p. <http://194.44.152.155/elib/local/2292.pdf>. (in Ukrainian)
5. Law of Ukraine «On Education», 2017. (in Ukrainian)
6. Hudz K. (2018). Hotovnist pedahoha do roboty v umovakh inkliuzivnoi osvity znz [Pedagogue's readiness to work in the conditions of inclusive education of a general educational institution]. *Pedahohichniy chasopys Volyni*. № 1 (8). pp. 128-133. (in Ukrainian)
7. Zdanevych L., Tsehelnik T. (2020). Pidhotovka maibutnikh vykhovateliv do formuvannia pozytyvnykh mizhosobystisnykh vzaiemyn ta navychok spilkuvannia ditei doshkilnoho viku z osoblyvymy osvitynymy potrebamy [Training future childcarers' to form positive interpersonal relationships and communication skills of preschool children with exceptional educational needs]. *Osvitni obrii* № 1 (50). pp. 160-163. (in Ukrainian)
8. Kasianenko O. M. (2018). Formuvannia hotovnosti maibutnikh vykhovateliv do roboty z ditmy doshkilnoho viku v umovakh inkliuzii [Forming future childcarers' readiness to work with preschool children in the context of inclusion]. (Dys. kand. ped. nauk). Ternopil. (in Ukrainian)
9. Kovrihina L. M. (2017). Formuvannia hotovnosti vchytelia do roboty z ditmy z osoblyvymy osvitynymy potrebamy v umovakh inkliuzivnoho navchannia [Forming teacher's readiness to work with children with exceptional educational needs in the conditions of inclusive education]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti*. № 11 (66). pp. 10-16. (in Ukrainian)
10. Sadova I. (2015). Osoblyvosti pidhotovky maibutnikh vykhovateliv do navchannia ditei z osoblyvymy potrebamy v umovakh inkliuzivnoi osvity [Specifics of training future childcarers for education of children with exceptional educational needs in the conditions of inclusive education]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. Vyp. 14. pp. 313-318. (in Ukrainian)